

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING O'QISH VA YOZISH QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH

Mallayeva Gulshoda Maxmudjonovna

Angren universiteti "Pedagogika va tillar" fakulteti

"Pedagogika va psixologiya" kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: O'qish va yozish qobiliyatlari, har bir insonning akademik va kasbiy muvaffaqiyati uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi. Bu ko'nikmalar, nafaqat bilim olish va fikrlarni ifodalashda, balki umumiy kommunikatsiya jarayonlarida ham katta ahamiyatga ega. O'qish va yozish qobiliyatlarini rivojlantirish esa, o'z navbatida, uzoq muddatda insonning intellektual va ijtimoiy rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Kalit so'zlar: O'qish, yozish, interaktiv o'qish, illyustratsiyali kitoblar, korrektura, kritik fikrlash, metaforalar, taqqoslashlar va hikoya qilish.

Kirish

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish va yozish qobiliyatlari, ularning kelajakdagi ta'limi va ijtimoiy rivojlanishida katta rol o'ynaydi. Shu maqsadda 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasini amalga oshirishga oid O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022-2026- yillarda Xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"^[1] Farmoni qabul qilindi. Maktab ta'limiga ilg'or xalqaro tajribalar asosida ishlab chiqilgan Milliy o'quv dasturini to'laqonli joriy etish hamda mahalliy va xorijiy mualliflar tomonidan yaratilgan zamonaviy darsliklarni amaliyotga kiritish ta'lim tizimida ulkan islohotlarning boshlanayotganligidan darak beradi. Boshlang'ich sinflarda o'qish va yozish savodxonligini rivojlantirish zaruratidan kelib chiqib, yangi yaratilgan "Ona tili" va "O'qish savodxonligi" darsligi fan sifatida o'qitilar ekan, asosiy e'tibor o'quvchida tilga doir to'rt ko'nikma: o'qib tushunish, tinglab tushunish, nutq so'zlash va yozish hamda grammatik savodxonlikni shakllantirishga qaratiladi. Yangi tahrirdagi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun^[2] va Milliy o'quv dasturi o'quvchining har tomonlama rivojlangan, mustaqil bilim olish va o'zini o'zi rivojlantirishga tayyor shaxsni shakllantirishni belgilaydi. Ayniqsa, mana shunday shaxsni shakllantirishga kitob mutolaasi, ularni tahlil qilish axborotni va o'qish savodxonligini har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladi. Boshlang'ich sinflar darslarini o'qish savodxonligisiz tasavvur etib bo'lmaydi. O'quvchilar o'qigan matnlarni to'g'ri tushunishni, ularning ma'nosini anglashni, o'qish orqali olingan ma'lumotlarni o'z hayotlarida, shu jumladan keyingi bilimlarni o'zlashtirishda foydalanishni o'rganishlari kerak. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish va yozish qobiliyatlari, ularning kelajakdagi ta'limi va ijtimoiy rivojlanishida katta ro'l o'ynaydi. Bu yoshdagi bolalar

uchun o'qish va yozish nafaqat bilim olish, balki mantiqiy fikrlash, kreativlik va o'z fikrlarini ifodalash qobiliyatini rivojlantirishda ham muhim ahamiyatga ega. O'qish va yozish qobiliyatlarini shakllantirishning dastlabki bosqichida bolaning til ko'nikmalarini rivojlantirish, ularning ijodkorlik va fikrlash jarayonlarini boyitish zarur.

Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish va yozish qobiliyatlarini rivojlantirishga doir samarali usullar va metodikalar haqida so'z yuritiladi.

1. O'qish qobiliyatlarini rivojlantirish

O'qish qobiliyati boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun juda muhim, chunki bu ko'nikma uning bilim olish jarayonida asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. O'qishni muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun quyidagi amaliy usullarni qo'llash mumkin:

1) Birinchi bosqichda o'qishning oddiylikdan murakkablikka o'tishi

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish qobiliyatlarini rivojlantirishda ular uchun matnning soddaligidan boshlash lozim. Boshlang'ich o'qish kitoblari, oson harf va so'zlar bilan tayyorlangan hikoyalar o'quvchiga o'qishni qiziqarli va tushunarli qiladi. Keyin esa bosqichma-bosqich murakkabroq matnlarni o'qishga o'tish zarur.

2) Interaktiv o'qish yondashuvi

Bolalarga o'qigan materiallarini muhokama qilish, ular bilan birgalikda matnni tahlil qilish va savollar berish, o'qishning samaradorligini oshiradi. O'qilgan matndan asosiy g'oyalar yoki tafsilotlar haqida savollar berish orqali o'quvchilarning tahliliy fikrlash ko'nikmalari rivojlanadi.

3) Rangli va illyustratsiyali kitoblar

Rangli rasmlar va illyustratsiyalar o'qish jarayonini bolalar uchun yanada qiziqarli qiladi. Bu, ayniqsa, dastlabki o'qish bosqichidagi bolalar uchun samarali usuldir. Illyustratsiyalar bolalarga matnni yaxshiroq anglash va eslab qolishga yordam beradi.

4) O'qish mashqlari va o'yinlar

O'qish qobiliyatini rivojlantirishda o'yinlar va mashqlar juda muhim rol o'ynaydi. Masalan, "So'z topish", "Yangi so'zlarni ishlatish", "Muammoli vaziyat", "Aqliy hujum" kabi o'yinlar orqali bolalarning o'qish qobiliyatini kuchaytirish mumkin.

O'qish qobiliyati nafaqat matnni tez va samarali o'qish, balki o'qilgan ma'lumotlarni tahlil qilish, izohlash va ongli ravishda anglashni ham o'z ichiga oladi. O'qish qobiliyatlarini rivojlantirish uchun bir nechta muhim usullarni ko'rib chiqish mumkin:

-O'qishning maqsadga yo'naltirilganligi: O'qishdan oldin, o'quvchi nimani o'rganmoqchi ekanini aniq bilishi kerak. O'qish maqsadi belgilangan bo'lsa, o'qish jarayoni samarali va maqsadga yo'naltirilgan bo'ladi.

- Badiiy va ilmiy adabiyotlarni o'qish: Badiiy adabiyotlar o'qish, tilni boyitish va yangi so'zlar o'rganishga yordam beradi. Ilmiy adabiyotlar esa analitik fikrlashni

rivojlantiradi va o'qish madaniyatini shakllantiradi.

- **O'qish tezligini oshirish:** O'qish tezligini oshirish uchun ko'p mashq qilish kerak. Tez o'qish metodlari, masalan, so'zlarni bloklash va ko'zi bilan matnni kuzatib borish, o'qish tezligini oshiradi va samaradorlikni yuqorilaydi.

- **O'qishdan keyingi tahlil:** O'qilgan matnni qayta ko'rib chiqish, asosiy fikrlarni ajratib olish va mulohaza qilish, o'qishning chuqurligini ta'minlaydi. Tahlil qilish orqali o'quvchi ma'lumotni yaxshiroq eslab qolishi va anglashini ta'minlaydi.

2. Yozish qobiliyatlarini rivojlantirish

Yozish qobiliyatlarini rivojlantirishda bolaning ijodiy fikrlash va o'z fikrlarini to'g'ri ifodalash qobiliyatlarini shakllantirish muhimdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun yozish ko'nikmalarini rivojlantirishda quyidagi yondashuvlar qo'llanilishi mumkin:

1) Yozishni oddiydan boshlash

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun birinchi yozma mashqlar qisqa va oddiy bo'lishi kerak. Misol uchun, oddiy jumlar tuzish, so'zlarni to'g'ri yozish, va so'z birikmalarini kiritish. Boshlang'ich sinf uchun yozishdagi asosiy maqsad — harflarni to'g'ri yozish, so'zlarni ajratish va jumalarni tuzishdir.

2) Kundalik yozish

Bolalar har kuni o'z fikrlarini yozishga rag'batlantirilishi lozim. Masalan, o'quvchilarga har kuni qisqa bir voqeani yoki hayotlaridagi biror bir kichik hodisani yozishni so'rash. Bu ularga yozishning qulayliklarini va samarasini ko'rsatadi.

3) Ko'p o'qigan matndan yozishga o'tish

O'qish va yozish bir-birini to'ldiradigan jarayonlardir. Bolalar o'qish jarayonida o'zlari uchun yangi so'zlar va ifodalash uslublarini o'rganadilar. O'qigan matnlari asosida qisqacha mazmun (rezume), yozma xulosa yoki mulohazalar tayyorlashni tavsiya etish mumkin.

4) Tasviriy yozuv va rassomlik

Tasviriy yozuvni boshlash, o'quvchilarga o'z his-tuyg'ularini ifodalash va ijodiy yondashuvni rivojlantirishda yordam beradi. O'quvchilarni matn yaratishga undash, hikoyalar yoki voqealar tasvirlarini yozishga imkon yaratadi.

5) Yozish jarayonida korrektura qilish

Yozishni rivojlantirishda grammatika va imlo qoidalariga e'tibor berish muhim. Bolalarga yozgan matnlarini o'zi tekshirib chiqish va xatolarni tuzatishga yordam berish kerak. Bu ularda to'g'ri yozish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Yozish qobiliyati o'z fikrlarini aniq va to'g'ri ifodalash, mantiqiy izchillikni saqlash va o'quvchini maqsadga yo'naltirilgan ravishda tushuntirishni talab qiladi. Yozish qobiliyatlarini rivojlantirish uchun quyidagi amaliy usullarni ko'rib chiqish mumkin:

Yozishni muntazam ravishda mashq qilish: Yozish qobiliyatini rivojlantirishda

muntazam mashq qilish juda muhimdir. Har kuni qisqacha insholar yoki maqolalar yozish, yozuvning sifatini oshiradi va ifodalanish erkinligini ta'minlaydi.

Matnni tuzish va rejalashtirish: Yozishdan oldin, matnning asosiy qismlarini rejalashtirish (kirish, asosiy fikrlar, xulosa) yordamida yozuvning mantiqiy tuzilishini yaratish kerak. Bu yozuvchi uchun fikrlarni tartibga solishga yordam beradi.

Kreativ yozish usullari: Yozishdan bahramand bo'lish uchun kreativ usullarni qo'llash zarur. Metaforalar, taqqoslashlar va hikoya qilish elementlari matnni jonlantiradi va o'quvchi uchun qiziqarli bo'ladi.

Grammatika va stilni rivojlantirish: Yozuvni rivojlantirishda grammatika va stilning ahamiyati katta. Tilning qoidalarini va strukturaviy elementlarini o'zlashtirish, yozuvning sifatini oshiradi. Grammatik xatolarni kamaytirish va stilni moslashtirish uchun doimiy tekshiruvlar o'tkazish muhimdir.

Kritik fikrlashni rivojlantirish: Yozuvchi nafaqat o'z fikrlarini ifodalashi, balki o'z fikrlariga asoslangan dalillarni taqdim etishi kerak. Bu usul orqali yozuvchi mantiqiy tahlil va tahliliy fikrni rivojlantiradi.

3. O'qish va yozishning bir-biriga ta'siri

O'qish va yozish bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir. O'qish orqali o'quvchi yangi g'oyalar, fikrlar va uslublarni o'rganadi, yozish esa o'z fikrlarini aniq va tizimli tarzda ifodalash imkonini beradi. O'qish qobiliyatini rivojlantirish, yozish jarayonida tez va aniq fikrlarni chiqarishga yordam beradi, yozish esa o'qilgan materialni to'liq anglash va qayta ishlashni talab qiladi.

O'qish va yozishning integratsiyasi orqali, o'quvchi tilni yanada chuqurroq o'zlashtiradi, bilimlarini mustahkamlaydi va kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantiradi.

O'qish va yozish qobiliyatlari bir-birini mustahkamlovchi jarayonlardir. O'qish jarayonida o'quvchilar yangi so'zlar va iboralarning ishlatilishini ko'radilar, bu esa ularning yozish qobiliyatini kuchaytiradi. Yozish esa, o'z navbatida, o'qigan matnlarni yaxshiroq anglash va xotiraga olish imkonini beradi. Bu ikki qobiliyatning rivojlanishi o'quvchilarga yanada kengroq va chuqurroq fikrlash imkonini beradi.

Xulosa

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qish va yozish qobiliyatlarini rivojlantirish — bu nafaqat akademik muvaffaqiyatni ta'minlash, balki kelajakda ularning hayotiy muvaffaqiyatlari uchun ham muhim asos yaratadi. O'qish va yozishni rivojlantirishda doimiy mashq qilish, qiziqarli va amaliy usullarni qo'llash o'quvchilarning bu ko'nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi. Bunday yondashuvlar o'quvchilarda nafaqat bilim olish, balki ijodiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga ham xizmat qiladi. O'qish va yozish qobiliyatlari bir-birini to'ldiradigan jarayonlardir. Ushbu ko'nikmalarni rivojlantirishda muntazam mashq qilish, maqsadga yo'naltirilgan o'qish

va yozish strategiyalarini qo'llash zarur. Bu esa nafaqat individual rivojlanishga, balki umuman jamiyatdagi ta'lim darajasining oshishiga olib keladi.

Foydalanilgan Adabiyotlar:

1. 2022- 2026-yillarda Xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF-134-son farmoni
2. O'zbekistob Respublikasining Yangi tahrirdagi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni 2020-yil 23-sentyabr.
3. Xalqaro tadqiqotlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini baholash (Boshlang'ich sinf o'qituvchilari, metodistlar va soha mutaxassislari uchun metodik qo'llanma). Ta'lim inspeksiyasi huzuridagi Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi. Toshkent, 2019-yil, 92 bet. 16-bet.
4. Ona tili va o'qish savodxonligi [Matn]: 1-sinf o'qituvchilari uchun metodik qo'llanma / I. Azimova [va boshq.]. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021. – 128 b.
5. Karima Qosimova ,Safo Matjonov "Ona tili o'qitish metodoikasi" Toshkent " NOSIR" nashr 2009
6. [\[1\]](#) 2022- 2026-yillarda Xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi pf-134-son farmoni [\[2\]](#) O'zbekistob Respublikasining Yangi tahrirdagi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni 2020-yil 23-sentabr.